

ACTA ACADEMIAE STROMSTADIENSIS

Anders Gustavsson

Recension: Ahlefeldt-Laurvig, Mette M. A Woman's Rite. The Ritual of Churching of Women after Childbirth in Denmark, 1500–1965.

Recension: Ahlefeldt-Laurvig, Mette M. A Woman's Rite. The Ritual of Churching of Women after Childbirth in Denmark, 1500–1965. Brepols Publishers. 2025.

Anders Gustavsson, professor i etnologi

1972 disputerade jag i Lund på avhandlingen Kyrktagningsleden i Sverige. Det är nu drygt femtio år senare en glädje för mig att presentera en ny avhandling som danskfödda Mette Ahlefeldt-Laurvig har lagt fram vid universitetet i Oxford om kyrktagning i Danmark i ett långt historiskt perspektiv och med flera europeiska utblickar. Detta gäller särskilt medeltiden där källmaterialet är mycket magert i Danmark.

Kapitelindelningen i boken är kronologisk från högmedeltiden fram till mitten av 1900-talet när kyrktagningen försvann i Danmark. Denna bok ligger liksom min avhandling i gränslandet mellan kyrkohistoria och etnologi/ folkloristik.

Författaren diskuterar inte bara kyrktagningsakten och dess liturgi utan sätter den i relation till havandeskapstiden, barnets födelse, dop och tiden fram till kyrktagningen. Kyrkans syn på kyrktagning relateras till folkliga uppfattningar som många gånger efter reformationen var mer seglivade än kyrkoledarnas.

Författaren har varit framgångsrik med att finna ett stort antal äldre källor om kyrktagning. De visar inte blott kyrkans och prästernas syn utan ger också upplysningar om praxis ute i församlingarna. Ett sådant rikt källmaterial från äldre tiders praxis har jag inte lyckats finna i svenska källor. Inte heller har jag kunnat spåra så många predikningar med tonvikt på 1800-talet och psalmer vid kyrktagning som författaren har fått fram. Förutom de skriftliga källorna har författaren använt sig av ett omfattande bildmaterial från olika århundraden. Dessa bilder ger läsaren en god konkretion åt den vetenskapliga texten. Det hade varit av intresse även med något foto av en kyrktagningsakt som fortlevde ända in på 1960-talet.

Författaren diskuterar varför kyrktagningen i stort sett negligerats av tidigare forskning utförd av män, trots att den spelat en sådan viktig roll i kvinnors liv. Hon menar att det avgörande har varit att det är en speciell kvinnorit. Forskarna har heller inte förstått kyrktagningens terminologi och därför inte vetat vad en kyrktagningskvinna är. "With such omissions the experiences and actions of centuries of Danish women are lost" (s. 15). På den punkten var jag alltså ett undantag när jag skrev min avhandling. Jag fick faktiskt höra gliringar bland annat från kvinnor under avhandlingens gång om varför jag som man intresserade mig för ritualer och trosföreställningar runt barnaföderskor.

Författaren ger en klar bild av att kyrktagningen som mestadels skedde sex veckor efter nedkomsten var en fest för barnaföderskan i nära relation till gifta kvinnor i sin omgivning. Männen stod utanför denna gemenskap och skulle hålla sig undan såvitt inte kyrktagning och dop skedde vid samma tillfälle, vilket kunde förekomma ibland. Författaren benämner

detta "dubbelt firande". Författaren vänder sig emot andra forskares uppfattning att kyrktagningen var uttryck för manligt förtryck av kvinnan.

Kyrktagningsdagen började med en rejäl frukost i barnaföderskans hem där det också kunde bjudas på alkohol till maten. Fest och glädje markeras. Klädd i sina bästa kläder följdes barnaföderskan sedan till kyrkan av andra kvinnor som kallades följekvinnor. De stod runt henne under kyrktagningsceremonin. Den skedde i vapenhuset och där befann sig endast kvinnor. Prästen höll en predikan som framhöll gratulation, tacksamhet, vikten av ett dygdigt leverne och en kristen barnuppfostran. Därefter ledde prästen kvinnan och hennes följe in i kyrkan. Kyrktagningspsalmer präglade av tacksamhet sjöngs av församlingen. Processionen gick fram och runt altaret varefter barnaföderskan och följekvinnorna offrade pengar eller i vissa fall in natura till prästen. Att det skedde öppet inför alla kyrkobesökare stärkte betydelsen av heder för barnaföderskan. Det var en unik synlig markering av henne i dåtidens samhälle. I tidig modern tid gällde detta alla gifta kvinnor oberoende av social rang. Kyrktagningen verkar ha varit mer glamorös i Danmark än i Sverige, och det kan ha medverkat till att hedersaspekten var mer framträdande där.

Offret vars minimibelopp var reglerat, utgjorde en viktig del av prästernas inkomst som de måste slå vakt om. Det uppstod en hel del tvistigheter mellan präst och församlingsbor när kyrktagningar och därmed offer började minska. Offrens storlek avtog i ekonomiska nedgångstider. 1861 avskaffades offer in natura och 1903 togs offer bort vid alla kyrkliga förrättningar. I praxis försvann offren efter några år. Prästernas löner reglerades i pengar i likhet med vad som skedde i Sverige vid samma tid. Författaren är övertygad om att denna reform kan ha bidragit till att prästerna blev mindre motiverade att utföra kyrktagning när det inte längre medförde några ekonomiska fördelar för dem.

Ett kapitel i boken ägnas åt materiella objekt i kyrkorna som just var knutna till kyrktagningsakten. Det rörde sig bland annat om särskilda kyrkbänkar både i vapenhus och framme i kyrkan, väntrum, psalmtavlor och speciella fattigbössor. Dessa föremål har författaren funnit i flera olika typer av källor bland annat omfattande topografiska publikationer under 1800-talet.

När heder var så framträdande vid kyrktagningen, förekom det enligt författaren inte längre några tankar på kvinnans rening till skillnad från under medeltiden. I folkliga miljöer levde dock föreställningar om orenhet kvar. Det ledde till särskilda förhållningsregler för barnaföderskan före kyrktagningen eftersom hon ansågs vara utsatt för hot från onda makter. Hon kunde även medföra fara för andra som hon mötte. Trots att den reformatoriska kyrkoläran tog avstånd från orenhetsföreställningar kring barnsbörd, kunde både lokala präster och kyrktagningskvinnor i en del fall anse denna akt både som ett helande och ett skydd. Detta är en fortsättning på medeltida föreställningar. Jungfru Maria ansågs bli renad när hon kom till templet efter sin barnsbörd. Den 2 februari firades fram till 1770 som högtidsdag för Marias rening. I Danmark levde kyrktagning i vapenhuset längre kvar än i Sverige utan att det enligt författaren knappast förknippades med någon reningsakt som förekom i Sverige. Landsbygdens kvinnor värnade om kyrktagning i vapenhuset.

Undantagna från kyrktagning var ogifta mödrar redan under medeltiden, och detta fortlevde in på 1900-talet på orter där kyrktagningen levde kvar. De ogifta skulle genomgå en offentlig

straffakt vid altaret inför hela församlingen där de skulle bekänna sitt misstag och få förlåtelse för att få tillgång till nattvarden. Kyrkobesökare kunde spotta på dessa kvinnor när de gick ur kyrkan. Skammen var det framträdande i stark kontrast till den heder och festlighet som bevisades den gifta barnaföderskan. Den offentliga bekännelsen avskaffades i Danmark 1767 då den gick över till att bli en privat bekännelse.

Reformationen som genomfördes i Danmark 1536, bibehöll den medeltida kyrktagningen även om den till en början var omstridd. I Danmark blev den lagstadgad samtidigt som den till en del förändrades jämfört med medeltiden. Vaxljusen som barnaföderskan och följekvinnorna hade med sig och som prästen välsignade, togs bort. Prästens bestänkning av barnaföderskan med vigvatten försvann också liksom rökelse. Ljusen, rökelsen och vigvattnet kunde uppfattas som exorcism. Materiella ting kunde inte vara heliga. Döda barnaföderskor fick heller inte genomgå en tidigare variant av kyrktagning. Enligt Luther kom avlidna barnaföderskor som höll fast vid tron, i stället direkt till paradiset.

Kyrktagning började långsamt avvecklas under 1700-talet. En kunglig lag 1748 och en uppföljning 1754 tog bort plikten att kyrktagas. Denna akt var pålagd att finnas kvar där den var bruklig. Det gällde främst landsbygden där den stora delen av befolkningen bodde. Någon så tidig bestämmelse om avveckling av kyrktagning förekom inte i Sverige. Alternativt skulle kyrktagning enligt bestämmelsen 1754 kunna ske inne kyrkan med läsning från predikstolen i stället för i vapenhuset. Det väckte dock inte någon entusiasm i landsbygdsförsamlingar.

På orter där kyrktagningen levde kvar skulle i princip även elitens kvinnor betala ett offer till prästen även om de själva inte kyrktogs. På landsbygden fanns seden kvar, och den stora minskningen kom under senare delen av 1800-talet precis som i Sverige. Redan i slutet av 1700-talet började kyrktagningen förenklas genom färre antal följekvinnor och mindre festliga inslag. I slutet av 1800-talet fanns kyrktagningen kvar i mer än hälften av Danmarks landsbygdsförsamlingar utan att fördenskull alla kvinnor på orten lät sig kyrktagas. Längst levde seden kvar på mindre öar och södra Jylland ända in på 1950-talet. De allra sista kyrktagningarna ägde rum på 1960-talet, vilket är i paritet med vad som skedde i Sverige. I slutfasen kunde enstaka mödrar som kyrktogs uppleva sig som avvikare, vilket slutligen ledde till sedens försvinnande.

Kyrkliga väckelser på 1800-talet kunde bidra till en förstärkning av seden med kyrktagning. Det gäller den pietistiska rörelsen Inner Mission och De sterke Jyder (the Strong Jutlanders) med främsta utbredning på Jylland. Grundtvig utförde kyrktagning så länge han var präst på landsbygden men inte när han flyttade till Köpenhamn där seden var helt borta. I Sverige förstärkte schartuanismen, en väckelserörelse inom kyrkan i västra Sverige, också kyrktagningens kvarlevande.

Tack vare medicinska framsteg under senare delen av 1800-talet blev barnafödande mindre utsatt för dödsfara. Det kan enligt författaren ha bidragit till kyrktagningens avveckling. Samhällsförändringar på landsbygden har enligt författaren också medverkat till denna utveckling. En sådan förändring var utskiftningen av gårdar (Block distribution) på 1800-talet. Genom denna reform upphörde upplevelsen av samhörighet i byarna och även kvinnornas nära relationer som manifesterade sig vid kyrktagningen. Redan i slutet av 1700-talet bidrog

Adscription 1788 till att lantarbetare blev fria från att stanna kvar på gården och i stället kunde flytta till städerna. Då hamnade kvinnorna i dessa miljöer utanför kyrktagningen. Någon så tidig avveckling av kyrktagning förekom inte i Sverige.

Till slut skall sägas att denna avhandling vidareutvecklar och fördjupar diskussioner och forskningsresultat i min avhandling. Många paralleller finns i utvecklingen av kyrktagning över tid i Danmark och Sverige. Skillnader märks också. I Danmark höll kvinnorna fast vid kyrktagning i vapenhuset på ett helt annat sätt än i Sverige där äldre tankar på orenhet förbands med att akten utfördes i vapenhuset. Kyrktagningsritualet var mer omfattande i Danmark genom särskilda predikningar och psalmsång. Det glamorösa och festliga gör sig mer märkbart i Danmark, vilket bör ha hållit tillbaka äldre föreställningar om orenhet. I Sverige har mannen varit mer närvarande i samband med kyrktagning än i Danmark, och det blev alltmer märkbart ju längre fram i tiden man kommer. Barnets dop och moderns kyrktagning kunde då i flera fall ske vid samma tillfälle. Mannen kunde då i en del fall ersätta följekvinnan/orna och stå upp i främsta bänken när modern kyrktogs vid altaret. Sedan satt makarna tillsammans i denna bänk under gudstjänsten. Mannen kom dock aldrig att inta första rollen utan spelade liksom följekvinnorna en stödjande roll för hustrun som tydligt stod i centrum.